

LITERATURA

Atlas Brněnské metropolitní oblasti. Statutární město Brno, Brno 2024,
<https://metropolitni.brno.cz/data-a-analyzy/zajimava-data-o-bmo/>.

Nový Atlas Brněnské metropolitní oblasti představuje cenný publikační počín, který téměř po deseti letech od svého prvního vydání znovu přináší komplexní data a vývojové trendy týkající se vazeb mezi Brnem a obcemi v jeho širším okolí. Už samotná existence druhého vydání je důležitým signálem kontinuity metropolitního myšlení: nejde o jednorázovou reprezentativní publikaci, ale o součást systematické snahy sledovat proměny funkčního prostoru, který nelze redukovat na administrativní hranice statutárního města. Atlas tak po-

tvrzuje, že Brněnská metropolitní oblast není pouze plánovacím konstruktem, nýbrž reálně fungujícím územním celkem formovaným každodenními dojížděkovými, rezidenčními, ekonomickými i sociálními vazbami.

Publikace je vystavěna velmi přehledně a tematicky široce. V celkem deseti kapitolách zpracovává nejrůznější témata od přírodních charakteristik přes sociodemografické, dopravní a ekonomické ukazatele až po informace o cestovním ruchu, energetice, občanské vybavenosti nebo sociodemografické typologii území. Obsah atlasu tak nepůsobí jako nahodilý soubor map, ale jako promyšlená syntéza různých dimenzí metropolitního prostoru. Zvláštní pozornost si zaslouží to, že atlas nesleduje pouze „tvrďá“ strukturální data, ale snaží se ukázat i vývojové tendence a prostorové souvislosti. Čtenář proto nezískává jen statický obraz regionu, nýbrž představu o dynamice proměn Brna a jeho zázemí. To je pro současné geografické i plánovací publikace klíčové.

Jednou z největších předností atlasu je jeho důsledné ukotvení v konceptu metropolitní oblasti jako funkčního celku. Brněnská metropolitní oblast je zde chápána jako organický prostor zahrnující jádrové město a jeho funkční zázemí, přičemž její aktuální vymezení vychází z novější metodiky založené mimo jiné

na datech mobilních operátorů a na intenzitě dojížděkových proudů. Právě tento aspekt činí publikaci mimořádně hodnotnou: atlas není omezen administrativními hranicemi, ale pracuje s územím tak, jak je skutečně utvářeno každodenním pohybem obyvatel, ekonomickými vazbami a dostupností služeb. V českém prostředí, kde je veřejná debata i řada analytických materiálů stále často svázána správním členěním, představuje tento přístup významný metodický i praktický posun.

Brno je navíc jedním z mála měst v Česku, která nabízí takto detailní a systematicky zpracované informace o své metropolitní oblasti. To je třeba výslovně ocenit. Atlas nepředstavuje pouze reprezentativní publikaci pro odbornou nebo politickou prezentaci města, ale především robustní datový a interpretační nástroj. V tomto smyslu překračuje běžný rámec městských atlasů či popularizačních publikací. Díky důrazu na vztahy mezi jádrem a zázemím může sloužit jako cenný podklad pro plánování rozvoje na různých úrovních veřejné správy – od města Brna přes obce v zázemí až po krajskou či národní úroveň. Atlas názorně ukazuje, že problémy bydlení, dopravy, školství, občanské vybavenosti nebo environmentální stability nelze v metropolitním prostoru účinně řešit izolovaně.

Velmi dobře je v atlasu zachycena i samotná vnitřní diferenciací Brněnské metropolitní oblasti. Na jedné straně zde vystupuje dominantní postavení Brna jako hlavního centra pracovních příležitostí, vzdělávání a služeb, na straně druhé atlas přesvědčivě dokumentuje rostoucí význam některých sekundárních center i dynamiku suburbanizačních procesů v zázemí. Zvláště cenné je, že publikace neredukuje zázemí města na homogenní prstenec obcí, ale ukazuje jeho prostorovou různorodost – například rozdíly mezi severními a jižními částmi oblasti, mezi územími s intenzivním populačním růstem a oblastmi stagnace nebo mezi jádrovými dopravními koridory a perifernějšími částmi metropolitního prostoru. Atlas tím podporuje mnohem jemnější a realističtější čtení regionálního vývoje.

Po grafické a kompoziční stránce působí publikace profesionálně a současně čtenářsky vstřícně. Každá kapitola a podkapitola obsahuje hlavní mapu, která je doplněna textem interpretujícím dané téma a jeho vývoj v čase. U jednotlivých textů nechybí ani různé grafy, tabulky a vedlejší mapy, které rozšiřují hlavní sdělení a umožňují čtenáři daný problém nahlédnout z více perspektiv. Tato kombinace hlavního kartografického výstupu, stručné analytické interpretace a doplňkových vizualizací je zvolená velmi dobře. Atlas tak dokáže oslovit jak odbornější publikum, které ocení datovou a interpretační vrstvu, tak širší veřejnost, pro niž jsou důležité názornost a přehlednost. Velkou předností je i vizuální jednotnost celé publikace, která posiluje její celkovou čitelnost a identitu.

Positivně lze hodnotit také tematické rozpětí atlasu. Vedle očekávatelných kapitol věnovaných obyvatelstvu, bydlení, ekonomice nebo dopravě zaujmou i části zaměřené na přírodní charakteristiky, krajinný pokryv, rekreaci, energetiku nebo

občanskou vybavenost. Tím atlas jasně ukazuje, že metropolitní rozvoj není pouze otázkou ekonomického růstu či dopravních toků, ale komplexním procesem, v němž se propojují environmentální, sociální a infrastrukturní aspekty. To je zvláště cenné v době, kdy se regionální a urbánní rozvoj stále více musí vyrovnávat s otázkami klimatické změny, rezidenční suburbanizace, stárnutí obyvatelstva nebo nerovnoměrné dostupnosti služeb. Publikace v tomto směru nepůsobí jednostranně a nabízí skutečně mnohohrstevnatý obraz metropolitního území.

Dalším důležitým rysem atlasu je jeho veřejná dostupnost. Publikace je dostupná online pro kohokoli, kdo se zajímá o vztahy mezi městem a jeho okolím, což významně zvyšuje její praktický dopad. Otevřenost podobných analytických materiálů má velký význam nejen pro odborníky, ale i pro studenty, místní samosprávy, neziskový sektor nebo poučenou veřejnost. Atlas tak může fungovat jako most mezi expertním poznáním a širší debatou o budoucnosti metropolitního regionu. V českém prostředí, kde řada obdobných dokumentů zůstává obtížně dohledatelná nebo je komunikována jen směrem k úzkému okruhu aktérů, jde o výrazný plusový bod. Uživatelsky přístupná forma zároveň podporuje transparentnost a posiluje důvěryhodnost metropolitního plánování jako procesu založeného na datech.

Přes všechny uvedené přednosti však atlas není bez slabších míst. Za jeho hlavní nevýhodu považují skutečnost, že kartogramy a kartodiagramy většinou neobsahují popisky obcí. To významně ztěžuje orientaci v mapách, zejména u čtenáře, který nemá detailní mentální mapu Brněnské metropolitní oblasti nebo nezná přesnou polohu menších sídel. Zatímco u velkých a obecně známých jednotek lze absenci popisků ještě tolerovat, u jemnějších prostorových rozdílů už tento nedostatek snižuje praktickou použitelnost mapových výstupů. Čtenář je často nucen orientovat se jen podle polohy vůči Brnu nebo podle hranic správních obvodů, což není vždy pohodlné. Právě u publikace, která má sloužit také širší veřejnosti a aktérům mimo úzký okruh specialistů, by doplnění alespoň vybraných sídelních názvů zvýšilo čitelnost a interpretační komfort.

Celkově jde o velmi podařený počín, jehož hodnota spočívá nejen v kvalitním zpracování dat a v přehledné vizualizaci, ale především v samotném přístupu k území. Atlas Brněnské metropolitní oblasti ukazuje, že funkční regiony mají být analyzovány a řízeny jako propojené celky, nikoli jako soubory oddělených administrativních jednotek. Právě v tom je jeho největší přínos: pomáhá promýšlet Brno a jeho širší zázemí jako jeden organický prostor sdílených problémů, příležitostí i rozvojových strategií. Druhé vydání atlasu tak nepůsobí jako pouhá aktualizace starší publikace, ale jako potvrzení vyvrálosti metropolitního uvažování v Brně. V českém kontextu jde o publikaci nadstandardní, inspirativní a ve veřejně-politické i odborné rovině velmi užitečnou. Lze očekávat, že bude sloužit nejen jako informační zdroj, ale také jako referenční materiál pro další diskuse o metropolitním plánování, regionálním rozvoji a prostorových vztazích mezi městem

a jeho zázemím. Právě proto si zaslouží pozornost geografů, urbanistů, plánovačů i všech, kdo se zajímají o současnou proměnu českých metropolitních regionů.

Emil Drápela
emil.drapela@tul.cz

Spurná, M.: Atlas didaktiky geografie.

MU, Brno 2024, 60 s. ISBN 978-80-280-0646-4.

Atlas didaktiky geografie svým názvem trochu mate budoucí čtenáře, protože součástí atlasů jsou tradičně mapy, tento však žádnou mapu jako kartografický produkt neobsahuje. Atlas geografie je svým obsahem myšlenkovou mapou / průvodcem klíčovými geografickými učitelskými dovednostmi a kompetencemi. Autorka Michaela Spurná Atlas didaktiky koncipovala jako komplexní nástroj navržený pro podporu profesní přípravy budoucích učitelů a učitelek geografie. Hlavním tématem a zaměřením publikace jsou klíčové oblasti, které jsou nezbytné pro rozvoj učitelských dovedností a kompetencí v oboru geografie. Cílem Atlasu je poskytnout strukturovaný a metodicky promyšlený přístup k výuce, který zohledňuje jak teoretické základy, tak praktické aspekty přípravy na učitelskou profesi.

Jak v úvodu autorka uvádí, prvním motivem pro vytvoření takto komplexní práce bylo dálkové studium učitelství geografie, které absolvovala v rámci programu celoživotního vzdělávání. Během studia se prakticky neustále potýkala s pocitem, že geografie je soubor vzájemně nepropojených dílčích geografických disciplín a od počátku musela řešit problémy a odpovídat na otázky, na které se vůbec necítila připravena. Jak aplikovat učivo obecné fyzické geografie na příkladu konkrétních regionů, když jsme regionální geografii ještě neabsolvovali? A jak odborné a abstraktní poznatky prezentovat žákům/žákyním, aby je pochopili, když jsme ještě za sebou neměli kurz didaktiky geografie? Což jsou pro mnoho učitelů otázky, které si také kladou, aktuálně nyní často v souvislosti s revizí rámcových vzdělávacích programů pro základní vzdělávání a jejich aplikací do praxe.

Druhým významným impulzem ke vzniku Atlasu didaktiky geografie bylo pro autorku pozoruhodné velkoformátové dílo Atlas přírodovědné gramotnosti vydaný American Association For The Advancement Of Science (AAAS 2001), který je originálním a atraktivním souborem konceptuálních map a komentářů k těmto mapám. Mapy ukazují, jak by se mohlo u studujících vyvíjet porozumění základním myšlenkám a dovednostem, které směřují k rozvoji gramotnosti v přírodních vědách (vč. fyzické geografie). Atlas je přehledně a vizuálně odstupňován v kontinuu od mateřské školy až po střední školu. Poté, co se s Atlasem

přírodovědné gramotnosti podrobněji seznámila, se jí v hlavě zrodila myšlenka, že kdyby podobný atlas vznikl pro potřeby studentů učitelství geografie, mnohé problémy, které popisuje, by to vyřešilo. Třetím silným motivem Michaly Spurné byla myšlenka, postavit profesní učitelskou přípravu v geografickém vzdělávání na jasných stabilních základech. Velkými otázkami bylo, o čem má být učitelství a o čem má být didaktika geografie, i proto vznikl Atlas didaktiky geografie.

Obsahově pokrývá publikace široké spektrum témat didaktiky geografie – od obecných didaktických principů přes konkrétní výukové metody až po hodnocení žákovských výkonů. Autorka se věnuje například otázkám, jak efektivně rozvíjet geografické myšlení, jak pracovat s mapami a geoinformačními technologiemi nebo jak zapojit aktuální globální problémy do výuky. Velmi přínosná je také kapitola věnovaná kompetencím žáků, kde autorka reflektuje současné kurikulární požadavky a propojuje je s praktickou výukou. Silnou stránkou publikace je její důraz na propojení teorie a praxe. Autorka neopomíná teoretická východiska, ale zároveň je vždy doplňuje konkrétními příklady z výuky, návrhy aktivit či metodickými doporučeními. Tento přístup ocení zejména učitelé v praxi, pro které může být publikace inspirativním zdrojem nápadů i oporou při plánování výuky. Zároveň je kniha vhodná i pro studenty učitelství, kterým poskytuje systematický vhled do oboru didaktiky geografie. Dalším významným aspektem je aktuálnost témat. Publikace reflektuje současné trendy ve vzdělávání, jako je důraz na aktivní učení, kritické myšlení, práci s informacemi či integraci digitálních technologií. V kontextu geografie je pak důležité také začlenění témat jako udržitelný rozvoj, globalizace nebo klimatická změna. Autorka ukazuje, jak lze tato komplexní témata didakticky uchopit a přiblížit žákům různých věkových kategorií.

Atlas didaktiky se zaměřuje na šest základních pilířů, které se po mnoha diskuzích a ověřování v rámci profesní přípravy ukázaly jako klíčové pro didaktiku geografie. Každý pilíř představený v Atlase didaktiky má vlastní barvu, což usnadňuje orientaci v textu a je vhodným propojením s pilíři učitelské způsobilosti v profesní přípravě učitelů geografie. Mezi šest základních pilířů patří: (1) Propojenost studovaného oboru s kurikulárními dokumenty (pilíř 1), Geografické myšlení (pilíř 2), Práce s oborovými progresivními cíli (pilíř 3), Práce s progresivními cíli (pilíř 4), Učební úlohy rozvíjející geografické myšlení (pilíř 5), které jsou klíčové pro efektivní organizaci výuky a dosahování vzdělávacích cílů ve vyučovacím předmětu geografie. V neposlední řadě je důležitou součástí oborové didaktiky Tvarování profesní identity učitele geografie (pilíř 6), přičemž reflektování rozvoje učitelské způsobilosti také hraje klíčovou roli v procesu formování pedagogického profesionálního sebepojetí. Tímto způsobem je oborová didaktika nejen základním kamenem v pedagogickém systému, ale také důležitým prvkem v profesní přípravě při formování kvalitních učitelů a učitelek.

I když je Atlas didaktiky primárně určen pro budoucí učitele geografie, může přinést inspiraci i zkušeným učitelům na základních školách. Publikace obsahuje

také deset pilířů učitelské způsobilosti v profesní přípravě učitelů geografie, které mohou sloužit jako užitečné vodítko pro rozvoj a inovaci výuky. Mezi základní pilíře učitelské způsobilosti z pohledu geografického vzdělávání autorka řadí: (1) Hodnocení stojí na začátku plánování výuky, (2) Krajina jako laboratoř, (3) Vizualizace prostorových dat, (4) Formování geografického pohledu na svět, (5) Užitečná geografie, (6) Geografické myšlení, (7) Práce s progresivními cíli, (8) Propojenost studovaného oboru s kurikulárními dokumenty, (9) Tvarování profesní identity učitele geografie a (10) Učební úlohy rozvíjející geografické myšlení.

Odborné pilíře vytvářejí propojení mezi různými geografickými disciplínami a tvoří tak pevný základ pro odbornou přípravu. V profesní přípravě je důraz kladen zejména na rozvoj procedurálních znalostí a dovedností, které jsou považovány za významnější než znalosti deklaratorní. Zejména proto, že staví faktografii do souvislostí a tím jí dávají i smysl a význam. V procesu formování učitelské identity v oblasti geografie se ukazuje, že praktické uplatnění znalostí je důležitější než jen tyto znalosti mít.

Z didaktického hlediska je cenné i to, že autorka nabízí různé úhly pohledu na výuku – nezůstává u jediné „správné“ metody, ale představuje širší spektrum přístupů. Tím podporuje učitele v tom, aby přemýšleli o své výuce reflektivně a hledali cesty, které nejlépe odpovídají jejich konkrétním podmínkám a potřebám žáků. Publikace tak nepůsobí dogmaticky, ale spíše jako otevřený zdroj inspirace, což může někdo vnímat jako slabou stránku, protože není jednoduchým návodem jak učit.

Určitou slabinou může být pro některé čtenáře relativně vysoká náročnost textu v některých pasážích, zejména tam, kde se autorka opírá o odborné teorie a terminologii. Pro zkušenější pedagogy či studenty vyšších ročníků to však nepředstavuje zásadní problém, naopak to lze vnímat jako známku odborné kvality publikace.

Celkově lze Atlas didaktiky geografie hodnotit jako velmi kvalitní a přínosnou publikaci, která má potenciál výrazně obohatit jak teoretické poznání, tak praktickou výuku geografie. Díky svému komplexnímu pojetí, vizuální atraktivitě a důrazu na aktuální vzdělávací trendy představuje cenný zdroj pro široké spektrum čtenářů – od studentů učitelství přes začínající pedagogy až po zkušené učitele, kteří hledají nové impulzy pro svou práci. Velmi inspirativní jsou zejména myšlenkové mapy pokroku pro rozvoj učitelských dovedností.

Atlas je navržen tak, aby pomáhal v profesní přípravě budoucích učitelů a učitelů geografie, a tím vytvářel prostředí, ve kterém je radost ze vzdělávání nezbytnou součástí každodenní pedagogické praxe. Současně respektuje rozmanitou a multiparadigmatickou povahu geografie, kterou nemůže didaktik/didaktická geografie nikdy probrat v omezeném čase přidělených kurzů. Návrh proto obsahuje komplexní hodnocení procesu profesní přípravy budoucích učitelů geografie

se zaměřením na rozvoj geografického myšlení. Koncepční zpracování propojuje teoretické základy s praktickými ukázkami výuky, a tím nabízí čtenáři komplexní pohled na problematiku geografického vzdělávání.

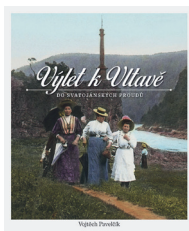
Jedním z hlavních přínosů publikace je její strukturovanost a přehlednost. Atlas není pouze souborem textů, ale využívá grafické prvky, schémata, mapy a vizuální organizéry, které napomáhají lepšímu porozumění probíraným konceptům. Tento vizuální aspekt je zvláště cenný v geografii jakožto disciplíně, která pracuje s prostorovými vztahy a vizualizací dat. Autorka tímto způsobem podporuje nejen obsahové porozumění, ale i rozvoj vizuální gramotnosti, která je v současném vzdělávání stále důležitější. Celkově svým zpracováním a obsahem představuje Atlas didaktiky geografie významný příspěvek do oblasti oborové didaktiky geografie v českém prostředí.

Výhodou je, že Atlas didaktiky má vedle tištěné, také online verze, dostupné na v MUNIPRESS na adrese: <https://munispace.muni.cz/library/catalog/book/2395>. Online interaktivní verze včetně úloh v češtině je dostupná v PUBLI.CZ na adrese: <https://publi.cz/books/5201/index.html?lang=cz#Cover>, online interaktivní verze atlasu s úlohami v angličtině je dostupná na adrese: <https://publi.cz/books/5201/index.html?lang=en#Cover>.

Irena Smolová

Pavelčík, V.: Výlet k Vltavě do Svatojánských proudů.

Pompei, Praha 2024, 312 s. ISBN 978-80-904857-5-4.

V roce 2024 Vojtěch Pavelčík dokončil a vydal výpravnou obrazovou populárně naučnou monografii, která dokumentuje příběh krajiny údolí Vltavy mezi Slapy a Štěchovicemi známé jako Svatojánské proudy. Autor je fotograf a nadšenec do historie Vltavy, mimo jiné i autor webu Stará Vltava, kde už více než dvacet let sbírá a dokumentuje zaniklá místa a podobu Vltavy, jak ji znají jen pamětníci či historické prameny. Jeho vřelý vztah k Vltavě, který začal úplně jednoduše, když již

od dětství jezdil k babičce a dědečkovi na chatu na Slapy, se promítl do unikátní publikace, která propojuje zapálení pro historii, mnoho vlastních historických fotografií a dokumentů a profesionální pohled fotografa na unikát Svatojánských vltavských proudů. Jak sám autor uvádí: „Člověka sice baví něco hromadit, ale časem to přestane dávat smysl, pokud se o to nemůže podělit, knihy jsou takový logický výsledek té dlouholeté práce.“

Prostřednictvím historických fotografií a dalších unikátních materiálů kniha vypráví příběh a dokumentuje proměnu hluboce zařezaného údolí Vltavy nedaleko

Prahy. Jedná se o úsek šesti říčních zákrutů, které vytváří Vltava na přibližně 7 km dlouhém úseku toku nad Štěchovicemi. Jedná se o úsek toku Vltavy, který byl v minulosti obávaným místem vltavských plavců a vorařů a později milovaný romantiky, trampy i mnoha Pražany jako oblíbené výletní místo. Svatojánské proudy zanikly nadvakrát, hlavní část s napuštěním Štěchovické přehrady v roce 1943, a symbolický začátek Proudů pak s napuštěním Slapské přehrady v roce 1954.

Kniha je členěna do 14 kapitol, kdy poslední je vložena do přílohy s názvem fotografie a fotografové proudů. V úvodních kapitolách se autor věnuje krajíně hlubokého kaňonu, jeho vzniku, historii a geologické stavbě a navazuje postupným osídlováním a využíváním údolí. Samostatnou část věnuje Vltavě jako komunikaci doplněnou reprodukcemi rukopisných map z 18. století. Vltavská vodní cesta, splavnění proudů a historie vorařství jsou doplněny dobovými archiváliemi, otisky patentů, dobových fotografií i detailního příběhu sochy sv. Jana Nepomuckého ze Svatojánských proudů. Velmi podrobně je dokumentován rozvoj turismu, první plavby, parníky, projížďky na výletních lodicích, mimo jiné fotoreportáž z plavby proudy z roku 1912 i výletní letoviska a první restaurace a další občerstvovny v proudech.

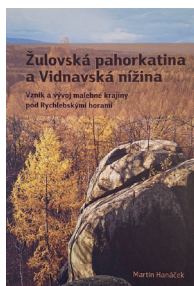
Závěrečná část publikace je věnována historii plánů výstavby přehrad, variantám řešení, dobovým technickým dokumentům, budováním přístupových komunikací i fotoreportážím z výstavby vodních děl Štěchovice a Slapy. Vltava má na tomto relativně krátkém úseku velký spád (až okolo 20 metrů) a až do napuštění vodního díla Štěchovice v roce 1943, se jednalo o přejezdný a divoce proudící úsek Vltavy plný balvanů, skalních prahů a přejejí v kombinaci s nebezpečnými mělčinami. Svatojánské proudy začínaly největší přejejí zvanou Horní slap, která se nacházela asi 300 m nad dnešní hrází vodní nádrže Slapy. Lokalita byla známa již v minulosti jako Proudý, později Štěchovické proudy. Šlo o nebezpečný úsek Vltavy, který významně komplikoval vltavskou plavbu, zejména pak dopravu dříví ve vorech a soli v dřevěných nákladních člunech. Přitom Vltava představovala důležitou dopravní komunikaci spojující jižní část království s Prahou, i proto bylo v historii uskutečněno několik pokusů o splavnění přejejí. Jak uvádí autor nejvýznamnějším pokusem byly plány realizované v letech 1640–1643 strahovským opatem Kryšpínem Fukem. Na počest dokončení těchto prací byl na počátku přejejí, na skále Sedlo, vztyčen památník zvaný Ferdinandův sloup. V roce 1722 byla nedaleko sloupu postavena socha sv. Jana Nepomuckého, patrona všech plavců a lidí od vody a od této doby se začalo přejejí říkat Svatojánské proudy. Kdysi slavnou historii velmi poutavou formou popisuje kniha, ve které dominuje fotografie jako realistický doklad doby dokumentující proměnu krajiny a lidí v čase. Publikace je výpovědí o krajíně, která postupně zásahy člověka mění svůj vzhled, ráz i význam. Mění se nejen krajina, ale i lidé, a právě to publikace unikátně s vřelostí a láskou zobrazuje. Celkem kniha přináší přibližně 650 fotografií a ilustrací, z nichž některé nebyly doposud nikde publikované. Velmi unikátní jsou raritní

fotografie, které vznikaly již v první polovině 19. století. Mimo jiné jsou dokumentovány prostřednictvím fotografií záběry toho, kdy v roce 1865 do Štěchovic doplul první parník, to už se sice fotilo běžněji, ale pořád to byla nákladná a technicky složitá věc. Proto je z té doby krajinných fotografií opravdu málo a spíš se fotili lidé v ateliérech. Autor všechny staré fotografie znovu a znovu zkoumá, protože často neodpovídají přesně tomu, co se o nich traduje. Domnívá se, že možná tehdy vzniklo víc snímků, ale právě jen jeden se dochoval a dodnes se opakuje v knihách a člancích.

Publikace je unikátní nejen fotografiemi, ale také vzpomínkami pamětníků, kteří v lokalitách Svatojánských proudů tehdy žili, než se vodní nádrže napustily. V knize jsou tak nejen unikátní fotografie, ale i příběh, jak se krajina a život kolem řeky změnily během necelých sta let. Publikace získala v loňském roce širší nominaci v rámci cen Magnesia Litera, je inspirativní nejen pro geografy, učitele geografie, milovníky historie, ale využití najde i pro širší veřejnost.

Irena Smolová

Hanáček, M.: Žulovská pahorkatina a Vidnavská nížina: vznik a vývoj malebné krajiny pod Rychlebskými horami. Vlastivědné muzeum Jesenicka, p. o., Jeseník, 2024, 228 s. ISBN 978-80-87496-30-5.

Vlastivědné muzeum v Jeseníku vydalo v roce 2024 velmi zajímavou knihu o dvou geomorfologických celcích na severu Olomouckého kraje s názvem Žulovská pahorkatina a Vidnavská nížina a podtitulem Vznik a vývoj malebné krajiny pod Rychlebskými horami. Autorem publikace je geolog Martin Hanáček, který je s regionem Krkonošsko-jesenického podhůří spjat pracovně i životně. Specializuje se na kontinentální až mělkomořské sedimenty různých geologických období a své kvalifikační práce zasvětil pleistocénu jesenického regionu.

Publikace je tak výsledkem jeho dlouhodobého zájmu a výzkumu v území.

Žulovská pahorkatina a Vidnavská nížina jsou geomorfologicky i krajinářsky velmi zajímavá území. Leží na severním úpatí Rychlebských hor, kde vytváří mírně zvlněnou krajinu na podloží dominantně tvořeném horninami žulovského plutonu. Současný reliéf obou geomorfologických celků je výsledkem geologického vývoje především posledních 60 milionů let, do něhož se zásadně propsala zlomová tektonika a klimatické výkyvy pleistocénu. Na relativně malém území jsou vedle sebe oblíková glaciální krajina, krasové jevy v devonských vápencích a unikátní kaolínové lomy jako pozůstatek těžební činnosti v relativně nedávné historii. Publikace shrnuje výsledky geologicko-geomorfologického výzkumu

na české i přilehlé polské straně území, kterému se autor dlouhodobě věnuje, zejména pak sedimentologii a problematice pleistocenního pevninského zalednění. Publikace je strukturována na jednotlivá geologická období a hodnoceny jsou zásadní procesy, které současný krajinný ráz ovlivnily. V úvodní části každé kapitoly je uveden širší kontext a rámec, který je úvodem do problematiky, prezentovány jsou současné poznatky a uvedena je vysvětlující základní terminologie. Publikace je členěna do 9 chronologicky řazených kapitol, shrnutí a poslední kapitolou jsou citace. Úvodní kapitoly jsou věnovány geomorfologickému a geologickému členění. V rámci evropského geomorfologického členění reliéfu jsou Žulovská pahorkatina a Vidnavská nížina součástí severovýchodního úpatí Sudetského pohoří, v české geomorfologii označované Krkonošsko-jesenická soustava, v Polsku i mezinárodně se však užívá název Sudetská pohoří. Sudetské předpolí je lokalizováno severně od Sudetského pohoří, konkrétně od Rychlebských hor, a je charakterizováno jako krajina zvlněných pahorkatin, vyvýšených plošin i říčních nížin, které oddělují hřebeny Sudetského pohoří od Slezské nížiny na území Polska. Součástí Sudetského předpolí jsou na území Česka právě Žulovská pahorkatina a Vidnavská nížina, které jsou tématem publikace.

V souladu s chronologickým členěním se autor prvně věnuje krystaliniku sudetského a předsudetského bloku. Samostatně pak orlicko-sněžnickému masivu, staroměstskému pásmu, velkovrbenské jednotce, keprnickému příkrovu a desenské klenbě, zábřežskému a javornickému masivu. Hlavní pozornost je pak logicky věnována žulovskému masivu a vrbenské jednotce. Autor popisuje geologickou stavbu a vývoj všech jednotek, jejich původ, vznik a spojení krystalických jednotek. Pro kenozoický geologický vývoj území jsou rozhodující regionální tektonika, zejména styl pohybů podél okrajového sudetského zlomu, a dále pak proměny globálního podnebí. Poznání kenozoika zájmového území je závislé na odkrytosti reliéfu, kdy pouze skalní útvary a projevy eolizace mohl autor zkoumat přímo na povrchu. Pro svou práci tak využil poznatků, které byly učiněny v posledních letech přímým i geofyzikálním studiem okrajového sudetského zlomu. Prozkoumanost miocenních sedimentů pak autor opírá především o vrtný průzkum a poznatky z lignitového dolu v Uhelné, který byl díky těžbě detailně monitorován a prozkoumáván. V publikaci není opomenuto ani období kenozoického vulkanismu, které se mimo jiné výrazně projevilo vznikem stratovulkánu Čedičového vrchu v Rychlebských horách. Autor se podrobně věnuje lokalitě Zálesí, která je výjimečná četností výskytu ultramafických nodulí (xenolitů) na 1 m³ horniny. V kapitole věnované miocenním sedimentárním pánvím využívá poznatky z vrtných průzkumů, tří umělých odkryvů miocenních sedimentů tvořících předkvarterní podloží Vidnavské nížiny (lokality Důl Antonín Pelnář v Uhelné, vrch Písečník a odkryv jižně od Horních Heřmanic) a také výzkumů paleobotaniků. V kapitole věnované kvartéru podrobně dokumentuje skalní útvary vzniklé procesem zvětrávání a eratika v podhůří Rychlebských hor.

Samostatnou kapitolu tvoří skalní tvary reliéfu žulovského masivu doplněné bohatou fotodokumentací torů, exfoliačních kleneb, oblíků, blokových polí a mikrotvarů zvětrávání, zejména skalních mís. Všechny skalní útvary jsou detailně popsány, včetně přesné lokalizace a morfometrie. Autor se také detailněji zabývá problematikou pevninského zalednění podhůří Rychlebských hor a vlivem ledovcové deterze na reliéf Žulovské pahorkatiny. Uvedeny jsou základní typy a složení ledovcových sedimentů, s využitím nejnovějších poznatků je diskutován maximální rozsah, mocnost a směr postupu ledovcového štítu a jeho paleoglaciologická charakteristika. Autor odvozuje maximální mocnost ledovcového štítu v nejnižší položeném terénu Vidnavské nížiny na 210–270 m, zaokrouhleně maximálně 300 m, v Žulovské pahorkatině na 115–150 m. S procesem zániku ledovcového štítu je úzce spjat vývoj krasových lokalit v krystalických devonských vápencích (Na Špičáku v Písečné a ve Starém Podhradí). Autor velmi podrobně popisuje velmi intenzivní fluvialní procesy související s procesem tání ledovcového štítu, kdy bezprostředně po zániku ledovce docházelo k velmi intenzivní fluvialní erozi horskými vodními toky, což vedlo ke vzniku hlubokých údolí. V úpatních částech svahů docházelo k mohutným akumulacím procesům spojeným se vznikem aluviálních kuželů podél celého okrajového sudetského zlomu. Kombinací fluvialní erozní a akumulací činnosti vznikaly podhůří četné fluvialní terasy. Podrobně je popsán i celý systém vzniku moderní říční sítě. Na modelaci území se významně podílela i eolická činnost. Vítr se v kvarterním vývoji Žulovské pahorkatiny a Vidnavské nížiny projevoval erozně i akumulacně. Eolická eroze se projevila abrazní (korazní) činností autorem dokumentovanou přítomností hranců, což jsou valouny různých velikostí s plochými facetami vzájemně oddělenými hranami. Severní podhůří Rychlebských hor lze považovat za nejbohatší naleziště hranců v Česku, například lokality jižně od Velké Kraše a východně od Kobylé, plošina u Dolního Lesa severozápadně od Kaní hory ad.).

Poslední část publikace je věnována kaolínovým lomům u Vidnavy, nejvýznamnější kenozoické lokalitě v podhůří Rychlebských hor. Historie těžby kaolínu u Vidnavy, v katastru dolní Červené Vody spadá do období konce 18. století a rozvíjela se až do 60. let 20. století. Vysoce kvalitní kaolín s vysokou žáruvzdorností a tím i vynikajícími vlastnostmi a možnostmi pro využití při stavbě vyzdívek šachet a vysokých pecí vedl k opakovaným iniciativám k obnovení těžby, které prakticky trvají do současnosti. Autor v publikaci přináší nejen detailní pohled na geologii ložisek, ale prezentuje velmi cenné dobové materiály dokumentující celou historii těžby. Vidnavské kaolínové jámy jsou i díky množství nordických eratik v geologii známé paleontologickými nálezy, včetně valounů tvořených vápenci ze dna a ostrovů Baltského moře. Autor detailně popisuje nejnovější poznatky z geologických a paleontologických výzkumů z vidnavských lokalit zájmového území a kaolínové jámy u Vidnavy a jako celek je řadí mezi vůbec nejvýznamnější geologické lokality celého území Rychlebských hor a jejich podhůří.

Publikace přináší nové poznatky o geologii a geomorfologii Žulovské pahorkatiny a Vidnavské nížiny, významná pozornost je věnována tektonickým pohybům v miocénu a pleistocennímu zalednění.

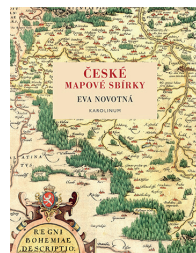
Publikace je doplněna o mnoho mapových výřezů a fotografií (celkem téměř 200 obrázků), které text velmi vhodně doplňují. Vzhledem k tomu, že svým zpracováním publikace leží na pomezí odborné a vzdělávací literatury, má široký potenciální okruh čtenářů. Práce je cenným příspěvkem k regionální geologii a geomorfologii Jesenicka. Na mnoha konkrétních příkladech jsou prezentovány geologické a geomorfologické procesy, což zvyšuje názornost a využitelnost publikace. Autor díky detailní znalosti území a realizací mnoha vlastních výzkumů vytvořil komplexní dílo, které poutavou formou prezentuje jednotlivá geologická období a procesy, které krajinu Žulovské pahorkatiny a Vidnavské nížiny formovaly.

Irena Smolová

Novotná, E.: České mapové sbírky.

Karolinum, Praha 2025, 232 s. ISBN 978-80-246-6074-5.

Staré mapy, plány, atlasy či glóby jsou v posledních desetiletích stále častěji vyhledávanými dokumenty minulé doby. Představují atraktivní historické prameny mezi laickou veřejností i čím dál více využívané zdroje informací mezi odborníky na historickou kartografii a historickou geografii. Po celém světě jich je dochováno velké množství, mnohdy však dosud nenalezených a neprobádaných uložených v různých státních či soukromých institucích. Zpřístupnit celou řadu kartografických pokladů minulosti se i v Česku snaží nespočet odborníků, nicméně komplexní a ucelený přehled dostupných dokumentů tohoto charakteru stále chybí. Jedním z příspěvků, který podává informaci o významných mapových sbírkách v Česku je i tato recenzovaná publikace.

Na sklonku roku 2025 vydalo nakladatelství Karolinum publikaci s názvem České mapové sbírky. Její autorkou je PhDr. et Mgr. Eva Novotná, Ph.D., ředitelka Mapové sbírky Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a vedoucí knihovny geografie téže fakulty. Brožovaná kniha s krásným výrazným přebalem s reprodukcemi Crigingerovy mapy Čech na přední straně a Plánem města a zámku Třeboně na zadní straně čítá 252 stran. Vznikla na základě dlouholetého výzkumu autorky. Vychází částečně z její dizertační práce obhájené v roce 2021, ale je dále aktualizována a doplněna o nové poznatky. I po vydání této publikace pokračuje výzkum autorky nepochybně dál.

Kniha představuje celkem 19 českých a moravských institucí, které disponují nejznámějšími mapovými sbírkami na území našeho státu. Je rozdělena do čtyř hlavních kapitol podle typu instituce, které uvedené mapové sbírky vlastní. Nalezneme v ní celkem osm archivních sbírek, pět knihovních sbírek, čtyři muzejní sbírky a dvě univerzitní sbírky. V rámci jednotlivých kapitol jsou pak sbírky seřazeny regionálně – nejprve pražské a poté z dalších oblastí Česka. Je nutné zmínit, že zahrnuté instituce představují pouze výběr českých a moravských sbírek kartografických pramenů, jak sama autorka v úvodu knihy uvádí. Například ze státních institucí na úrovni státních oblastních archivů zmiňuje pouze čtyři, výčet vědeckých knihoven i regionálních muzeí je také výběrový a jistě tak nabízí možnosti dalšího rozšíření.

V každé kapitole věnované konkrétní instituci je nejprve uvedena stručná historie tamní mapové sbírky a představeny významné osobnosti (vydavatelé, nakladatelé, kurátoři apod.), kteří se na jejím rozvoji podíleli. Dále se autorka věnovala výčtu jednotlivých fondů (archivních a jiných), v nichž jsou kartografické dokumenty soustředěny. Nejzajímavější součástí každé podkapitoly je však přiblížení unikátů a rarit, které se ve zmíněné sbírce nacházejí. Kromě očekávaných mapových souborů dnes zapsaných na seznam Pamět světa UNESCO (rukopisné translokační plány židovských obydlí z 18. století z Národního archivu nebo Camociovy mapy obléhání Malty z roku 1565 z Mapové sbírky PŘF UK) zmiňuje i netypické příklady (např. uložení hvězdného glóbu ve Státním oblastním archivu v Zámrsku nebo kruhovou mapu světa z 15. století vlepenou do středověkého kódexu dochovanou ve Vědecké knihovně v Olomouci).

Jednotlivé mapy či mapové soubory jsou podrobněji popsány a doplněny o odkazy na další literaturu. Některé jsou v publikaci přiblíženy i formou obrazové přílohy (výřezy z reprodukcí starých map), a proto mohou být v textu zmíněny i podrobnosti samotného mapového obsahu. Závěr každé podkapitoly k dané instituci pak doplňuje přehled dostupnosti uložených mapových děl – informace, zda jsou přístupné, v jaké míře a jakým způsobem. Celá kniha však obsahuje pouze sbírky, které disponují i digitálními katalogy a umožňují badatelům studovat dokumenty v tradiční tištěné i elektronické podobě. Čistě virtuální mapové sbírky se v ní nenachází.

Vedle tradiční závěrečné kapitoly doplňuje knihu i diskuze, v níž autorka shrnuje a porovnává dosažené informace o jednotlivých sbírkách, odvozuje jejich vývoj od vzniku a rozvoje státních institucí v Česku, a nakonec přináší i limity výzkumu autorky a možné problémy, s nímž se může následující výzkum potýkat.

Celou publikaci na konci doplňují zajímavé přílohy – mapa zachycující lokalizaci mapových sbírek v knize zahrnutých z pera kolegů z katedry geoinformatiky a kartografie PŘF UK, dále adresy, kontakty na jednotlivé instituce vlastnící mapové sbírky, seznamy digitálních mapových sbírek, jejich webové adresy a agregátory dat. Jak je v každé odborné přehledové publikaci nezbytné, nechybí ani v této knize

bohatý výčet literatury k jednotlivým institucím i vývoji mapových sbírek v Česku obecně a komplexní bibliografie.

Knihu významně obohacují obrazové přílohy – ať už výše zmíněných jednotlivých map a jejich výřezů nebo fotografie glóbů – které umožňují čtenáři si podrobněji textem popsané skutečnosti představit. Celkově dodávají publikaci i na atraktivitě a mohou napomoci k většímu zájmu dalších čtenářů z řad veřejnosti.

Přehledová publikace České mapové sbírky představuje významný počín na poli historické kartografie. Nabízí čtenáři základní rozhled po mapových sbírkách Česka, nejvýznamnějších kartografických pramenech v nich uložených a praktické informace o jejich dostupnosti. Je dobrým odrazovým můstkem pro další výzkum a předání povědomí o kartografických unikátech dalším badatelům. V žádném případě by neměla uniknout pozornosti kartografů a geografů.

Martina Tůmová

martina.tumova@natur.cuni.cz

Ireinová, M., Voženílek, V., Koníček, J., Šipková, M., Temer, Š., Krch, T., Přadková P., Žejdlík, J., Komárková, Z., Šimečková, M., Kubeček, F., Šuta, R., Vondráková, A., Néték, R.: Atlas nářečí českého jazyka – lokál plurálu substantiv.

AV ČR, UP v Olomouci, Olomouc 2025, 107 s. ISBN 978-80-244-6725-2 (print, KR), 978-80-244-6727-6 (online: PDF).

Až nebudete o *nocích*, *nocách* nebo *nocach* spát, určité sáhněte po novém Atlasu českého nářečí. Publikace navazuje na tradici mezioborové spolupráce brněnských dialektologů z Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR pod vedením Martiny Ireinové a olomouckých kartografů z katedry geoinformatiky Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého pod vedením Víta Voženílka.

Společně publikují již 6. díl této řady, který v roce 2025 dostal další rozšiřující podobu. Propojení jazykovědců a geografů/kartografů má přitom své opodstatnění – jazykové jevy mají prostorovou dimenzi a vizualizace územního rozšíření nářečních variant je jedním z nejpřesvědčivějších způsobů, jak je uchopit a zpřístupnit širšímu publiku. Tématem aktuálního svazku je lokál plurálu substantiv, tedy 6. pád množného čísla podstatných jmen. Atlas mapuje, jaké varianty se v jednotlivých regionech užívaly a místy stále mohou užívat: třeba kde se mluví o *chalupách* a kde o *chalupech*. Materiál, z něž atlas čerpá, pochází z rozsáhlého dialektologického výzkumu ze 60. a 70. let 20. století, a čtenář si tak může sám vyzkoušet, zda jeho přirozená volba odpovídá regionu, kde vyrůstal nebo zda nemá skryté kořeny v jiné části Česka. V kontextu globalizace však může jít jen

o přirozený vývoj jazyka. I přes tento časový odstup atlas nepůsobí jako pouhý historický dokument, naopak funguje jako živý doklad jazykového a kulturního dědictví Čech, Moravy a Slezska.

Atlasu předchází úvodní část, která čtenáře seznámí s kontextem výzkumu a přiblíží, jak probíhalo terénní dotazování. Zároveň jsou představeny výzkumné lokality, v nichž sběr dat probíhal a které posloužily pro následnou analýzu i syntézu. Hlavní náplní atlasu je poté prezentace 29 slov na 29 dvojstránkách. Každá z nich se věnuje jednomu zkoumanému slovu a nabízí vhled do toho, jak se jeho tvar lišil napříč nářečími. Dialektologický materiál zahrnuje zachycené varianty, v nichž se dané slovo vyskytovalo v identifikovaných typologických regionech, a dále hláskové změny, tedy pravidelné odchylky ve výslovnosti charakteristické pro jednotlivá území. Autoři zvolili jednotnou strukturu každé dvojstránky, takže se čtenář snadno zorientuje, ať atlas otevře kdekoliv – zároveň však každé slovo zachycuje svá specifika. Každá dvojstránka obsahuje stručný výkladový text, těžiště však spočívá ve vizuáliích či doprovodné audionahrávce. Soubor vizuálií zahrnuje přehledné infografiky znázorňující výskyt jednotlivých variant v různých nářečních skupinách, což je názornější než jakýkoliv slovní popis. Dominantou každé dvojstránky je hlavní analytická mapa, takže regionalizaci prostorové distribuce zkoumaných jevů ocení nejen geografové a kartografové, ale i širší čtenářská obec. Mapy pokrývají jak venkovské, tak městské oblasti a jsou doplněny o desítky vedlejších map zachycujících hláskové obměny. Bohatý a promyšlený znakový klíč pak umožňuje vizualizovat velké množství dialektologického materiálu najednou. Po analytických mapách celek uzavírá šest syntetických map, které podtrhují přínos geografů a kartografů. V těchto mapách jsou slova seskupena podle lingvistických skupin; výsledkem je přehled regionů, respektive ucelený obraz nářeční krajiny, který zachycuje, kde v rámci Česka převažovaly jednotlivé koncovky, například *-ách*, *-ach* či *-ech*. Poslední syntetická mapa zachycuje míru odchylky od spisovné češtiny, takže si každý dokáže představit, ve kterém regionu bylo porozumění a dorozumění nejobtížnější. Po závěrečném shrnutí, informačních zdrojích a představení výzkumného týmu atlas čtenáři nabídne ještě nahlédnutí pod pokličku dialektologického výzkumu a připomene výstavu věnovanou českým nářečím, která sice již proběhla, ale je stále dostupná s virtuálním průvodcem.

Atlas českého nářečí je po odborné i grafické stránce zpracován na velmi vysoké úrovni a jeho hloubka a preciznost jsou zjevné. Variabilita českých nářečí v podobě jazykových forem se v mapách projevuje velkým množstvím grafických proměnných, což je silná stránka atlasu i jeho největší výzva. Čtenář bez mapových kompetencí může být při prvním listování zahlcen množstvím vizualizovaných informací – pochopení analytické mapy vyžaduje čas a důkladnou práci se znakovým klíčem, který je součástí úvodní sekce atlasu (z pochopitelných důvodů je umístěn mimo samotné analytické mapy). Autoři si jsou však této náročnosti

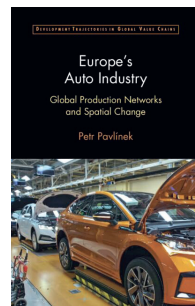
vědomí a v úvodní kapitole taktéž nabízejí návod, jak mapy číst a interpretovat, což je vítaný pomocník zejména pro méně zkušeného čtenáře. Platí přitom, že jakmile se čtenář naučí první analytickou mapu přečíst, každá další mu půjde snáze. Obdobnou vstřícnost však atlas bohužel neposkytuje na straně lingvistické odbornosti. Publikace pracuje s pojmy jako lokál plurálu či nedubletní tvary, přitom se jedná o termíny, které běžný čtenář v každodenním životě nepoužívá a jejichž vysvětlení v atlasu nenajde. Kdo si tedy není jistý, co například dubletní tvar znamená, musí sáhnout po internetovém vyhledávači. Chybějící glosář základních pojmů je tak pravděpodobně jedinou trhlinou v jinak vydařeném díle. I přesto atlas nabízí srozumitelný základ, který pochopí každý bez ohledu na odborné znalosti, a kdo se chce prokousat hlouběji, má k tomu veškeré nástroje k dispozici.

Atlas si svým interdisciplinárním přesahem, promyšleným obsahem a vizuální kvalitou zpracování určitě přitáhne široký okruh čtenářů, od odborníků až po ty, které zajímá kultura a regionální identita. Jde o velmi zajímavé představení výsledků projektu, založené na kvalitní české lingvistice, kartografii a geoinformatické, které obtočí i v mezinárodním srovnání. Propojování zdánlivě odlišných oborů vždy přináší cenné poznatky. Lingvisté se v tomto případě zaměřují na jazyk a jeho variabilitu, geografové a kartografové na prostor a jeho vizualizaci a právě tam, kde se tyto světy potkají – vznikají díla jako je tento atlas. Pro budoucí výzkumné týmy uvažující o podobném mezioborovém přístupu tak může sloužit jako cenná inspirace.

Martin Bartůněk
martin.bartunek@ujep.cz

Pavlínek, P.: Europe's Auto Industry: Global Production Networks and Spatial Change. Cambridge University Press, Cambridge 2025, 266 s. ISBN 978-1-009-45323-3.

Nová monografie Petra Pavlíčka představuje významný příspěvek k ekonomické geografii evropského automobilového průmyslu, protože analyzuje jeho prostorovou reorganizaci z pohledu globálních produkčních sítí, integrovaných periférií a nerovnomerného geografického vývoje. Autor dlouhodobě patří k nejvýraznějším představitelům ekonomické geografie automobilového průmyslu v střední a východní Evropě. Kniha možno číst i jako pokračování jeho starší monografie *Dependent Growth: Foreign Investment and the Development of the Automotive Industry in East-Central Europe* z roku 2017. V novější práci však inovativním způsobem rozšiřuje záběr ze střední a východní Evropy na celý evropský automobilový produkční systém a ponuka ambicióznějšíu

interpretáciu jeho vnútornej hierarchie, faktorov a mechanizmov reštrukturalizácie i budúcich výziev.

Konceptuálny dizajn knihy je spracovaný mimoriadne starostlivo a precízne. Príbeh európskeho automobilového priemyslu je vystavaný na spoločnom teoreticko-analytickom rámci globálnych produkčných sietí a globálnych hodnotových reťazcov, ktorý autor produktívne dopĺňa o evolučno-inštitucionálnu perspektívu výskumu priamych zahraničných investícií. Mimoriadne podnetné pritom je, že Pavlínek prepája Harveyho koncept časopriestorovej záplaty s perspektívou globálnych produkčných sietí, ktorú používa ako označenie širšieho, integrovaného prístupu k vysvetleniu zmien v európskom automobilovom priemysle (s. xiv). Ten dodáva knihe výraznú politicko-ekonomickú hĺbku: integrované periférie sa nejavia len ako regióny nízkych nákladov, ale ako dočasné priestorové riešenia krízových a ziskových cyklov kapitalizmu. Harveyho koncept tu preto nefunguje ako samostatná teória strednej úrovne, ale ako širšia vysvetľovacia optika, ktorá pomáha pochopiť, prečo sa výroba presúva do nových periférnych priestorov, prečo sú tieto priestory atraktívne pre zahraničný kapitál a prečo zároveň reprodujú štrukturálnu závislosť a nerovnomerný rozvoj. Perspektíva globálnych produkčných sietí tento makro-pohľad následne konkretizuje na úrovni mechanizmov strategického prepojenia, organizačných vzťahov a rozdielneho zachytávania hodnoty. Práve v tomto prepojení vidím jednu z najväčších konceptuálnych predností knihy. Dôležité je aj to, že Pavlínek chápe „východnú Európu“ v širšom zmysle: popri postsocialistických členských štátoch Európskej únie zahŕňa aj Srbsko, Bosnu a Hercegovinu, Severné Macedónsko a Moldavsko, teda krajiny ekonomicky zapojené do európskeho automobilového produkčného systému (s. xiv).

Silnou stránkou monografie je aj jej metodologická skladba. V knihe sa citlivo kombinujú kvalitatívne a kvantitatívne metódy. Autor správne upozorňuje, že meranie prelievania efektov priamych zahraničných investícií medzi domácou a hostiteľskou ekonomikou je len ťažko zachytiteľné čisto ekonometrickým modelovaním (s. 22), a preto interpretáciu opiera aj o cielené rozhovory, dotazníky, firemné údaje a detailnú znalosť sektorovej organizácie. Ako kľúčové prípadové štúdie využíva Česko a Slovensko. Naopak, empirický výskum orientovaný na zachytenie dlhodobých vývojových trendov a hodnotenie relatívnych pozícií jednotlivých krajín v makroregionálnom európskom výrobnom systéme sa opiera o komparatívnu kvantitatívnu analýzu údajov Eurostatu a konštrukciu zložených indexov.

Hoci kniha vychádza zo šiestich už skôr publikovaných štúdií, nepôsobí ako mechanicky spájaný súbor textov. Naopak, jednotlivé argumenty sú prepracované do koherentného výkladu, ktorý je vystavaný okolo štyroch úzko prepojených výskumných oblastí. Prvou je meniaci sa význam priamych zahraničných investícií v menej rozvinutých krajinách a periférnych regiónoch rozvinutejších štátov. Druhou je špecifický priestorový koncept integrovanej periférie. Treťou je vymedzenie

jadra, semiperiférie a periférie v európskom automobilovom systéme. Štvrtou je budúcnosť integrovanej periférie v kontexte prechodu na elektromobilitu.

Prvá výskumná oblasť sa sústreďuje na rozvojové efekty priamych zahraničných investícií. Pavlínek tu ukazuje, že ich význam nemožno chápať automaticky ako pozitívny. Namiesto jednoduchého predpokladu, že prílev kapitálu vedie k technologickému prenosu, upgradingu a širšiemu rozvojovému impulzu, zdôrazňuje význam konkrétnych inštitucionálnych a priestorových podmienok. Rozhodujúce je, aké typy funkcií sa do hostiteľských ekonomík presúvajú, aká je kvalita väzieb medzi zahraničnými a domácimi firmami, aké kapacity má štátna a regionálna politika a aké miesto daný región zaujíma v širšej delbe práce. Táto časť knihy je veľmi silná aj preto, že spája makroekonomické a regionálne uvažovanie: kým jadrové regióny si spravidla udržiavajú strategické funkcie, periférie sú častejšie viazané na výrobné operácie s nižšou mierou autonómie.

Druhá výskumná oblasť dostáva najucelenejšie spracovanie. Koncept integrovanej periférie zároveň patrí k Pavlínkovým najvýznamnejším príspevkom v rámci ekonomickej geografie. Integrovaná periféria tu nevystupuje ako „externý“ okraj európskej ekonomiky, ale ako priestor tesne zapojený do makroregionálnych produkčných sietí, ktorého strategické funkcie sú však riadené zvonku prostredníctvom zahraničného vlastníctva. Na príkladoch Česka a Slovenska autor ukazuje, že rýchly rast výroby, exportu a zamestnanosti ešte neznamená prekonanie periférneho postavenia. Naopak, vyššie stupne dodávateľskej hierarchie, častejšie kontrolované zahraničným kapitálom, vytvárajú a zachytávajú väčšiu časť pridanej hodnoty, zatiaľ čo domáce firmy zostávajú častejšie sústredené v nižších článkoch hodnotového reťazca. Kniha tak veľmi presvedčivo prepája diskusiu o dodávateľských väzbách, upgradingu a prelievaní efektov s otázkou, kto v skutočnosti v rámci produkčných sietí a hodnotových reťazcov najviac profituje.

Tretia výskumná oblasť rozširuje pohľad na celý európsky automobilový systém a smeruje k vymedzeniu jadra, semiperiférie a periférie. Z metodologického hľadiska ide o jednu z najinovatívnejších častí knihy. Pavlínek sa nespolieha na jednoduché geografické rozdelenie Európy, ale usiluje sa analyticky zachytiť relatívne pozície krajín v automobilovom priemysle a ich zmeny v čase. Výsledkom je jemnejšia typológia stabilného a nestabilného jadra, semiperiférie a periférie. Táto rozšírená konceptualizácia objasňuje nielen rozdielne vývojové trajektórie jednotlivých krajín, ale aj reštrukturalizáciu tradičných jadrových regiónov a starších integrovaných periférií západnej Európy. Zároveň ukazuje, že dynamický rast produkcie vo východnej Európe ešte automaticky nemení hierarchiu moci v európskom automobilovom systéme: jadrové postavenie zostáva koncentrované predovšetkým v krajinách, ktoré kontrolujú strategické, vlastnícke a inovačné funkcie.

Štvrtá výskumná oblasť sa venuje budúcnosti integrovanej periférie v kontexte prechodu na elektromobilitu. Autor pritom technologickú zmenu nechápe ako

„nový začiatok“, ale ako proces hlboko zakotvený v predchádzajúcej trajektórii vývoja. Východoeurópske automobilové regióny vstupujú do elektromobility s dedičstvom priamych zahraničných investícií – závislého rozvoja a s periférnym postavením v globálnych produkčných sieťach. To znamená, že ani nové investície do výroby batérií či elektrických vozidiel nemusia automaticky viesť k posunu smerom k jadru a k výrobe produktov s vyššou pridanou hodnotou. Skôr hrozí reprodukcia starších závislostí v novom technologickom režime spolu so zmenou teritoriálnej štruktúry priamych zahraničných investícií. Výrazne to naznačuje rast juhokórejských a najmä čínskych investícií do batériového priemyslu v Maďarsku a Poľsku. Ich širšie geopolitické dôsledky však kniha načrtáva skôr implicitne než ako samostatne rozvinutú interpretačnú líniu. Mimoriadne aktuálna je táto časť knihy predovšetkým tým, že ukazuje nerovnomerné regionálne dôsledky zeleného prechodu a rastúcu citlivosť európskeho automobilového priemyslu na geopolitické otrasy spojené s vojnou na Ukrajine, energetickou zraniteľnosťou integrovanej periferie a geopolitickým odpájaním od Ruska.

Z recenzného hľadiska treba osobitne oceniť, že autor nepíše o automobilovom priemysle iba v úzkom sektorovom zmysle. Pozornosť venuje nielen evolučnej dynamike odvetvia, ale aj mechanizmom a štrukturálnym podmienkam, ktoré formujú integrované periferie globálnych produkčných sietí. Kniha tak ponúka viacvrstvový výklad rozvojových trajektórií európskeho automobilového priemyslu v kontexte priamych zahraničných investícií, európskej integrácie a geopolitiky. Zároveň predstavuje komplexný príspevok k debatám o nerovnomernom rozvoji, medzinárodnej deľbe práce, strategickom prepojení regiónov, možnostiach upgradu a limitoch rozvoja integrovaných periférií v podmienkach neúprosnej reštrukturalizácie. Práve preto môže osloviť nielen ekonomických geografov, ale aj regionálnych vedcov, medzinárodných ekonómov či odborníkov na priemyselnú politiku.

V prostredí českej a slovenskej geografie má navyše osobitnú hodnotu aj preto, že systematicky interpretuje skúsenosť regiónu, ktorý býva často opisovaný ako úspešný z hľadiska rastu výroby, no oveľa menej z hľadiska schopnosti dlhodobo zachytávať vyššie formy hodnoty a strategických funkcií.

Jaroslav Rusnák
jaroslav.rusnak@fns.uniba.sk

Brož, P.: Geostorky aneb tak bude trochu tepleji...

Pangea, Praha 2025. ISBN 978-80-277-4495-4.

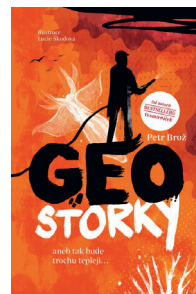
Petr Brož v posledných letech poctivo striedá čtenárské ciele: deti a dospelé. V sudých zatiaľ vychádzajú Vesmírníčky (Informace ČGS 43/2, s. 39), liché pak podvackrát znamenaly sérii popularizačných príbehů pro starší zájemce o vědy o Zemi (geovědy).

Autor působící na Geofyzikálním ústavu Akademie věd ČR své obvyklé profesní a publikační zaměření oproti předchozím knihám rozšířil o téma klimatické změny.

Přes dvě desítky povídek staví strukturu na geovědním základu, k němuž je jako hlavní téma vždy některý z projevů globální proměny klimatu a jímž vytváří interdisciplinární mix. Pro příklad se nevyhneme prozrazení zápletky tak jasné pojmenované kapitoly *Po stopách oceánských proudů*, kde autor doplňuje oceánskou cirkulaci (hydrogeografie) osobním příběhem W. S. Broeckera a jeho geochemickým výzkumem oceánů s přesahem k termodynamice vodní masy na Zemi. Každý příběh – ať už zcela či částečně vycházející ze skutečných historických událostí – tak poskytuje čtenáři možnost nahlédnout představený fenomén optikou dalšího oboru.

Publikace pokrývá široké spektrum přírodních i společenských témat, přičemž autor u řady z nich odkazuje na relevantní zdroje, vkládá grafy, schémata či zjednodušené kartografické vizualizace. Celou knihou provází sugestivní ilustrace Lucie Škodové tak, jako se stalo zvykem i v ostatních autorových knihách.

Posledním a neméně důležitým posláním této knihy je možnost jejího využití v přímé pedagogické praxi. Běžný pedagog nebude mít nejspíš nazbyt tolik času, aby procházel odborné články či zprávy z výzkumu, zatímco z této knihy lze ve výuce použít řadu textů přímo. Jednak jsou čtivě zpracovány (či se dají jednoduše upravovat), jednak splňují jeden z důležitých požadavků mnoha vyučujících: mezipředmětový přesah. Stávající kurikulární dokumenty, a to i ty aktuálně revidované, s kombinací geografických a (doplňte obor dle své preference) témat počítají jak ve vzdělávacích oblastech, tak v žákovském kompetenčním rámci. A o budoucnost jde nám i Geostorkám.

Jan Musil
janxmusil@gmail.com